

Ζεπάτου, Β. (2023). Μια γκαλερί στο στούντιο πιάνου: Η χρήση εικόνων στο μάθημα πιάνου του Μουσικού Σχολείου. Στο Θ. Ράπτης & Ε. Περακάκη (Επιμ.), *Η Μουσική Εκπαίδευση σε έναν κόσμο που αλλάζει: Ταυτότητες, Αξίες, Εμπειρίες. Πρακτικά του 9ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σφ. 110-125). Ε.Ε.Μ.Ε.

Μια γκαλερί στο στούντιο πιάνου: Η χρήση εικόνων στο μάθημα πιάνου του Μουσικού Σχολείου

Βασιλική Ζεπάτου

Καθηγήτρια πιάνου, Μουσικό Σχολείο Αλίμου
vzepatou@gmail.com

Περίληψη

Ολοένα κερδίζει έδαφος η εξέταση της μουσικής μάθησης και διδασκαλίας δια της προσέγγισης 4E *Cognitive Science* [4ECS]: *Embodied, Embedded, Extended, Enactive* στις γνωσιακές επιστήμες, δηλαδή με τις διαστάσεις του 4E «γιγνώσκειν»: ενσώματη, εγκιβωτισμένη, επεκτάσιμη και εν δράσει νόηση, και τα περιβάλλοντα μουσικής εκπαίδευσης να θεωρούνται αυτόνομα συστήματα αυτοοργάνωσης. Αυτή αφορά και την εκμάθηση μουσικών οργάνων όπου η νοηματοδότηση πραγματοποιείται με διαδικασίες και συστήματα δυναμικής διάδρασης μεταξύ εγκεφάλου, σώματος και του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Η παρούσα εισήγηση προτείνει ένα πρωτότυπο τρόπο οργάνωσης και αξιοποίησης του φυσικού χώρου ενός στούντιο πιάνου ως εργαλείο μάθησης στο μάθημα πιάνου, με στοχευμένη χρήση αναρτημένων εικόνων στους τοίχους της αίθουσας, όπως υλοποιήθηκε στο Μουσικό Σχολείο Αλίμου. Περιγράφονται: ο τρόπος επιλογής και αξιοποίησης των εικόνων και η ανατροφοδότηση από δώδεκα μαθητές, ηλικίας 12 έως 16 χρονών, μέσω παρατήρησης και σύντομων συμπληρωμένων ερωτηματολογίων. Καταδεικνύεται ότι η «γκαλερί εικόνων» του στούντιο εμπλουτίζει τη μουσική εμπειρία του μαθήματος πιάνου, ενισχύει τη θετική στάση και διάθεση των μαθητών ως προς το πιάνο και τη μουσική, τις δεξιότητες επικοινωνίας και έκφρασης, τη φαντασία τους, και τους βοηθά να συνδέσουν τον «κόσμο της μουσικής» με την προσωπικότητά τους και τις δικές τους μουσικές δεξιότητες.

Λέξεις κλειδιά: διδακτική του πιάνου, χώρος ως εργαλείο μάθησης, εικαστική έκφραση και μουσική, Μουσικό σχολείο, Προσέγγιση 4E στις γνωσιακές επιστήμες

A gallery in the piano studio: the use of pictures in the piano lesson in Music School

Vasiliki Zepatou

Piano teacher, Alimos Music Secondary School
vzepatou@gmail.com

Abstract

Examining musical learning and teaching through the 4E Cognitive Sciences [4ECS] approach steadily gains ground in cognitive science, utilizing the dimensions of 4E “learning”: embodied, embedded, extended and enacted cognition, and music education environments being considered as self-organizing and autonomous systems in their own rights. This also applies to learning a musical instrument, where sense-making is accomplished through processes and a dynamic set of interactions between brain, body and the physical and social environment. This paper proposes an original way of organizing and utilizing the physical space of a piano studio as a learning tool in piano lessons, with the targeted use of pictures hanging on the studio walls, as implemented at Alimos Music Secondary School. The pictures’ selection procedure and use, and feedback from 12 pupils, aged between 12 and 16 years, obtained through observation and brief questionnaires

are described. It is shown that the “picture gallery” enriches the musical experience of the piano lesson, encourages a positive stance and disposition of pupils towards the piano and music, develops their skills of communication, expression and their imagination, and helps them connect “the world of music” with their personality and musical skills.

Keywords: piano didactics, space as a learning tool, visual arts and music, Music School, 4E Cognitive Science.

Εισαγωγή

Κατά τον 21ο αιώνα επιτελέστηκε σημαντική εξέλιξη των Γνωσιακών Επιστημών ως διεπιστημονικό πεδίο τροφοδοτούμενο από επιστήμες όπως: γνωστική ψυχολογία, τεχνητή νοημοσύνη, νευροεπιστήμες, νευροβιολογία, δυναμικά συστήματα κ.ά., με στόχο την ολιστική προσέγγιση της μάθησης στον άνθρωπο (Δημητρακοπούλου, 2018). Ιδιαίτερα μετά το 2010, δόθηκε έμφαση στις διαστάσεις του 4E «γιγνώσκειν» (4E Cognition: Embodied, Embedded, Extended, Enactive) που αναπτύχθηκε από τους Gallagher (2005), Thomson (2007), Menary (2010) κ.ά. Σύμφωνα με την προσέγγιση 4E Cognitive Science (4ECS) η νόηση θεωρείται:

- Ενσώματη (Embodied): όλο το σώμα συμβάλλει στη γνωστική διαδικασία με το κινητικό και αντιληπτικό του σύστημα, τη συναισθηματική του κατάσταση και τη διαϋποκειμενική αλληλεπίδραση.
- Εγκιβωτισμένη (Embedded): το γιγνώσκειν επηρεάζεται από τις δράσεις και αλληλεπιδράσεις του οργανισμού με το φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον του.
- Επεκτάσιμη (Extended): τα διαθέσιμα πολιτιστικά και τεχνολογικά εργαλεία και στοιχεία του περιβάλλοντος επηρεάζουν τη γνωστική διαδικασία.
- Εν δράσει (Enactive): αντιλαμβανόμαστε το περιβάλλον και την ύπαρξή μας μέσα από το πώς φερόμαστε και ενεργούμε μέσα σ’ αυτό, ανάλογα με τις δυνατότητες που αυτό μας παρέχει (Δημητρακοπούλου, 2018· Silverman, 2020).

Η προσέγγιση αυτή μπορεί να χρησιμεύσει στη θεώρηση της μουσικής παιδαγωγικής και στη βελτίωση των περιβαλλόντων μουσικής μάθησης και εκπαίδευσης τα οποία θεωρούνται αυτόνομα συστήματα αυτοοργάνωσης (Schiavio & Van der Schyff, 2018). Η 4ECS προσέγγιση αφορά και την εκμάθηση μουσικών οργάνων στην οποία η νοηματοδότηση πραγματοποιείται μέσα από διαδικασίες και δυναμικά συστήματα διάδρασης μεταξύ εγκεφάλου, σώματος και του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος (Silverman, 2020). Εξάλλου, σύμφωνα με τους βασικούς θεμελιωτές της φαινομενολογίας (Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty) και της οικολογικής ψυχολογίας (Bateson & Gibson), το σώμα μας και οι αισθησιοκινητικές του δυνατότητες αποτελούν βασικό σημείο προσανατολισμού μας στο περιβάλλον και βασικό ορίζοντα μαθησιακών, αναπτυξιακών και γνωστικών μας εμπειριών (Πουρκός, 2015, σελ. 113). Έχει επισημανθεί ότι οι μουσικές πρακτικές επηρεάζονται ή βρίσκονται σε διάδραση με κοινωνικοπολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες του περιβάλλοντος (Galway, 2017, σελ. 43).

Παράλληλα, υπάρχει διαχρονικά αμφίδρομη σχέση ήχου και εικόνας σε ποικίλες εκφάνσεις τέχνης και πολιτισμού, όπως: στο μύθο της Ηχούς και του Νάρκισσου, στην αρχαία ελληνική τραγωδία, στη δομική σχέση ήχου με τα χρώματα του Αριστοτέλη, στα συστήματα μουσικής σημειογραφίας (αρχαίων Ελλήνων, βυζαντινών, γρηγοριανού μέλους, Guido d’ Arezzo κ.ά.) (Γεωργάκη, 2020, σελ. 19). Έχουμε ζωγραφική εμπνευσμένη από τη μουσική ή με σκηνές επιτέλεσης μουσικής: σε αρχαία αγγεία,

πίνακες ζωγραφικής διαφόρων εποχών κ.ά., ενώ δημιουργήθηκε η Προγραμματική μουσική, μουσική εμπνευσμένη από τις εικαστικές τέχνες και εικόνες, ιδιαίτερα από την Αναγέννηση και μετά. Παράλληλα δημιουργήθηκαν Πολύτεχνα έργα που συνδύαζαν θέατρο και χορό ως οπτικά δρώμενα με μουσική με ποικίλες εκφάνσεις, π.χ. όπερα, μπαλέτο, κινηματογράφος, υβριδικές μορφές τέχνης με την εξέλιξη των νέων τεχνολογιών και των υπολογιστών κ.ά. Στον 20ό και 21ο αιώνα νέες διαστάσεις, νέες τεχνικές και νέες αισθητικές αναδύθηκαν μέσα από μια προσπάθεια μεταφοράς δομικών στοιχείων και πρακτικών της μουσικής στα εικαστικά και αντίστροφα, και της διερεύνησης αντιστοιχιών μεταξύ ζωγραφικής και μουσικής (Γεωργάκη, 2020, σσ. 23-24).

Το διαρκώς εξελισσόμενο αισθητικό πεδίο δημιουργεί την ανάγκη ενίσχυσης του οπτικοακουστικού εγγραμματισμού και της προσέγγισης νέων εκφάνσεων τέχνης, αλλά και χρήσης πρακτικών εμπλουτισμένης μάθησης. Με αφορμή την προσέγγιση 4ECS και με σκοπό τον εμπλουτισμό του μαθήματος πιάνου με ανάδειξη των σχέσεων ήχου και εικόνας, αναπτύχθηκε πρακτική με αξιοποίηση εικόνων σε συνάρτηση με το φυσικό χώρο διδασκαλίας.

Οργάνωση και διαμόρφωση της «γκαλερί» στο στούντιο πιάνου ως εργαλείο μάθησης στο μάθημα πιάνου

Η πρακτική βασίζεται στη δυνατότητα ύπαρξης ενός σταθερού στούντιο διδασκαλίας για όλους ή τους περισσότερους μαθητές, γεγονός που εξασφαλίστηκε για τους 12 από τους 13 μαθητές μου στο Μουσικό Σχολείο Αλίμου το σχολικό έτος 2021-2022 οι οποίοι έκαναν μάθημα στο Στούντιο 17. Η διαμόρφωση της γκαλερί ολοκληρώθηκε στις αρχές Σεπτεμβρίου 2021. Πρωταρχική στόχευση ήταν ένα ελκυστικό μαθησιακό περιβάλλον και το στούντιο πιάνου ως εργαλείο μάθησης με ανάρτηση εικόνων στους 4 τοίχους, σαν να αποτελεί μία μικρή πινακοθήκη, δηλαδή «γκαλερί». Για τη διαμόρφωσή της «γκαλερί» έγινε καταγισμός ιδεών κατά την αναζήτηση και επιλογή εικόνων από ζωγραφικούς πίνακες, φωτογραφίες, σκίτσα, γραφιστικά σχέδια, εξώφυλλα δίσκων, αρχιτεκτονικά έργα κ.ά. Εμπειρικά προέκυψαν θεματικοί άξονες, όπως:

- Το πιάνο και πρόδρομα ηλεκτροφόρα όργανα
- Σημαντικοί πιανίστες και συνθέτες
- Αντιπροσωπευτικές στυλιστικές περίοδοι της παγκόσμιας μουσικής και εικαστικής έκφρασης
- Επιτέλεση της μουσικής
- Το παιδί και η νεανική ηλικία
- Ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο
- Μουσικοί συμβολισμοί ή συνερμοί μουσικής σε άλλο πλαίσιο ή μορφή τέχνης.

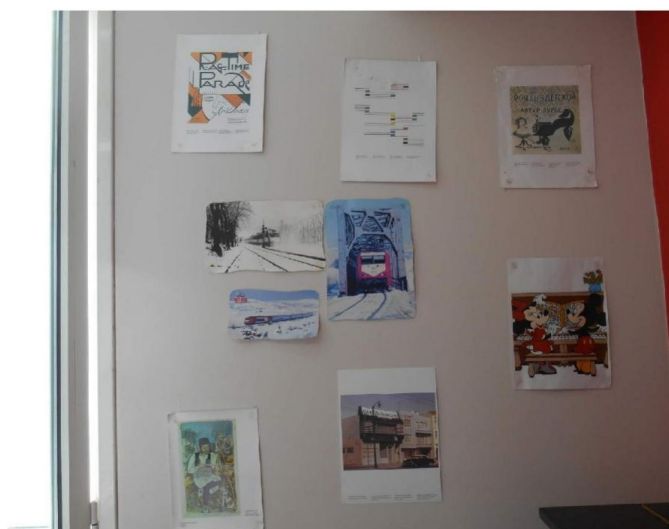
Οι εικόνες επιλέχθηκαν για την πρωτοτυπία τους, την αισθητική τους αξία, τα συναισθήματα που θα μπορούσαν να προκαλέσουν και για την ποικιλομορφία των ιδεών και νοημάτων που εν δυνάμει περιέχουν, και μάλιστα σε σχέση με τη μουσική. Έγινε έγχρωμη εκτύπωση των εικόνων και επικολλήθηκαν με αυτοκόλλητα πλαστελίνης στους τοίχους, κατόπιν επιλογής της κατανομής τους βάσει κριτηρίων αισθητικών και λειτουργικής νοηματοδότησης ως προς το μάθημα πιάνου. Επίσης επικολλήθηκαν συνοδευτικές λεζάντες όπου ήταν απαραίτητο. Η «γκαλερί», ξεκινώντας από τον Α' τοίχο δεξιά, μπαίνουντας στο Στούντιο και με στροφή 360° αντίθετα με τη φορά των ρολογιών, αποτυπώνεται παρακάτω στις Εικόνες 1-4:

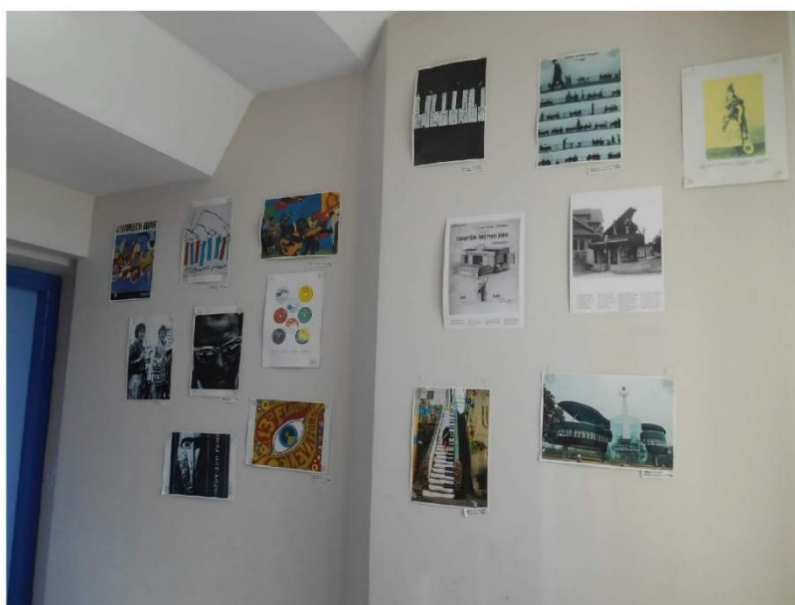
Εικόνα 1. Τοίχος Α: 12 εικόνες

Εικόνα 2. Τοίχος Β: 12 εικόνες

Εικόνα 3. Τοίχος Γ: 6 εικόνες

Εικόνα 4. Τοίχος Δ: 15 εικόνες

Αξιοποίηση των εικόνων στο μάθημα πιάνου

Η πρακτική αξιοποίησης των εικόνων υλοποιήθηκε συστηματικά από τον Σεπτέμβρη έως και τον Δεκέμβρη του 2021. Στα περίπου 12-13 εβδομαδιαία μαθήματα του Υποχρεωτικού πιάνου, έγιναν κατά μέσο όρο 5-6 παρεμβάσεις/αξιοποιήσεις για κάθε μαθητή, τις οποίες παρατήρησα, σημείωσα και ενίοτε κατέγραψα. Οι εικόνες εργαλειοποιήθηκαν με ποικίλους τρόπους κατά τη ροή του μαθήματος στο πλαίσιο διδακτικών στρατηγικών. Αξιοποιήθηκαν κυρίως ως:

- Υπόβαθρο οπτικών ερεθισμάτων που καθιστούν τον φυσικό χώρο πιο ενδιαφέροντα και αισθητικά όμορφο για μάθηση και προσωπική έκφραση.
- Παράθεση εικονιστικών καταστάσεων και ερεθισμάτων για ασυνείδητη επεξεργασία από τους μαθητές χωρίς κατευθυνόμενη αξιοποίηση από τον εκπαιδευτικό.
- Εικόνες για στιγμές χαλάρωσης μέσα στη ροή του μαθήματος και ως αφορμή για συζήτηση ή ερωτήσεις.

- Εποπτικά μέσα για προσέγγιση ή επεξήγηση φαινομένων ή ζητημάτων που συσχετίζονται με την Ιστορία της Μουσικής, τα μουσικά στυλ, την οργανολογία του πιάνου, τον τρόπο παιξίματος και τη στάση του σώματος στο πιάνο, το ρόλο της μουσικής στην κοινωνία, μουσικά έργα και προϊόντα κ.ά.
- Αντικείμενα αφόρμησης για την ανάπτυξη της μουσικής έκφρασης, έμπνευσης και φαντασίας του μαθητή με ασκήσεις και δραστηριότητες παρατήρησης, ανάλυσης, διερεύνησης και μουσικού αυτοσχεδιασμού, καθώς και έκφρασης κριτικής και δημιουργικής σκέψης.
- Διαμεσολαβητές πολλαπλών νοηματοδοτήσεων, άλλοτε με φυσική και αυθόρμητη αξιοποίηση των εικόνων, άλλοτε με πιο προγραμματισμένη και στοχευμένη χρήση.

Η αξιοποίηση των εικόνων έγινε έτσι ώστε να συνάδει με τα Προγράμματα σπουδών του Υποχρεωτικού Πιάνου και του Πιάνου Επιλογής των Μουσικών Σχολείων της υπ' αρ. 203617/Δ2/11-12-2015 Υ.Α. (Υ.ΠΑΙ.Θ., 2015), π.χ. με Οργανωτή Γνώσεων-Δεξιοτήτων-Συμπεριφορών 4: «Σύνδεση με άλλες μουσικές γνώσεις και δεξιότητες, επιστήμες και τέχνες και με την κοινωνία», με Πεδίο Δραστηριοτήτων 1: «Συμπληρωματικές Μουσικές γνώσεις» και με Πεδίο Δραστηριοτήτων 2: «Αυτοσχεδιασμός και δημιουργία στο πιάνο».

Η ίδια εικόνα μπορεί να αξιοποιήθηκε με ποικίλους τρόπους, ανάλογα με το ρεπερτόριο και την προσωπικότητα του μαθητή. Ενδεικτικά, το ζωγραφισμένο με όμορφα φυσικά τοπία κλειδοκύμβαλο (2η εικόνα της πάνω σειράς από δεξιά στην Εικόνα 2 του Τοίχου Β) χρησιμοποιήθηκε: α) ως οπτική σύνδεση στην επεξήγηση της εποχής Μπαρόκ με μαθητή που μελετούσε το *Μενουέτο* (αρ. 1 από τη Συλλογή *Der este Bach*), β) ως εποπτικό στοιχείο με μαθητή που έθεσε ερώτημα για τη διαφορά του πιάνου με τα παλαιότερα πληκτροφόρα όργανα, και γ) ως οπτικό ερέθισμα διέγερσης της φαντασίας και συναισθημάτων ηρεμίας, σταδιακής κλιμάκωσης και αποκλιμάκωσης έντασης και κατ' αναλογία μεταφοράς αυτών από αρχάριο μαθητή στην απόδοση χρωματισμών στο κομμάτι αρ. 25: *Παλιό Τραγούδι* (Hervé & Pouillard, 1990). Αντίστοιχα, οι τρεις αυτές χρήσεις τείνουν κυρίως στην εγκιβωτισμένη, στην επεκτάσιμη και στην ενσώματη διάσταση της νόησης, σύμφωνα με την προσέγγιση 4ECS.

Εμπειρική έρευνα με ερωτηματολόγιο μαθητή

Κατά την υλοποίηση της πρακτικής, πέραν από τα προφορικά σχόλια και τις διεξαχθείσες δραστηριότητες των μαθητών, για την απόκτηση πιο ενιαίου χαρακτήρα ανατροφοδότησης δημιουργήθηκε σύντομο ερωτηματολόγιο μαθητή (Εικόνα 5) με 6 ερωτήσεις κλειστού τύπου με πεντάβαθμη κλίμακα Likert και 1 ερώτηση ανοικτού τύπου.

Συμπληρώθηκε από όλους τους μαθητές την ώρα μαθήματος στο Στούντιο 17 κατά το σχολικό έτος 2021-2022, και απετέλεσε την τελική παρέμβαση της πρακτικής. Έχουμε τα εξής χαρακτηριστικά: (N=12), Φύλο: 5 αγόρια και 7 κορίτσια, Μαθητές Υποχρεωτικού πιάνου: 11/12 και Πιάνου επιλογής: 2/12 μαθητές, ενώ στον Πίνακα 1 φαίνεται η τάξη φοίτησης.

«Μια γκαλερί» στο στούντιο πιάνου.

Ερωτηματολόγιο μαθητή

(Σε κάθε ερώτηση κύκλωσε μία από τις πέντε προτεινόμενες απαντήσεις)

Σε ποιά τάξη φοιτάς:

1. Πόσο σου αρέσει ότι υπάρχουν εικόνες στους τοίχους του στούντιο πιάνου;

ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΙΓΟ ΑΡΚΕΤΑ ΠΟΛΥ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

2. Όταν χρησιμοποιούνται οι εικόνες στο μάθημα του πιάνου, νιώθεις ότι εμπλουτίζεται το μάθημα;

ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΙΓΟ ΑΡΚΕΤΑ ΠΟΛΥ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

3. Η «γκαλερί των εικόνων» σε βοηθάει να συνδέσεις τον κόσμο της μουσικής με τις δικές σου μουσικές γνώσεις και δεξιότητες και τα μουσικά σου ενδιαφέροντα;

ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΙΓΟ ΑΡΚΕΤΑ ΠΟΛΥ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

4. Οι εικόνες σε βοηθάνε να αναπτύξεις τη φαντασία σου στη μουσική και στο παίξιμο του πιάνου;

ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΙΓΟ ΑΡΚΕΤΑ ΠΟΛΥ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

5. Οι εικόνες σου δίνουν ερεθίσματα για πώς μπορούμε να γίνουμε πιο εκφραστικοί στη μουσική και όταν παίζουμε πιάνο;

ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΙΓΟ ΑΡΚΕΤΑ ΠΟΛΥ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

6. Οι εικόνες σε βοηθάνε να καταλάβεις το πώς οι μουσικές ιδέες σχετίζονται με τη ζωή και τις άλλες τέχνες;

ΚΑΘΟΛΟΥ ΛΙΓΟ ΑΡΚΕΤΑ ΠΟΛΥ ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ

7. Ποιά εικόνα σου αρέσει ιδιαίτερα και γιατί:

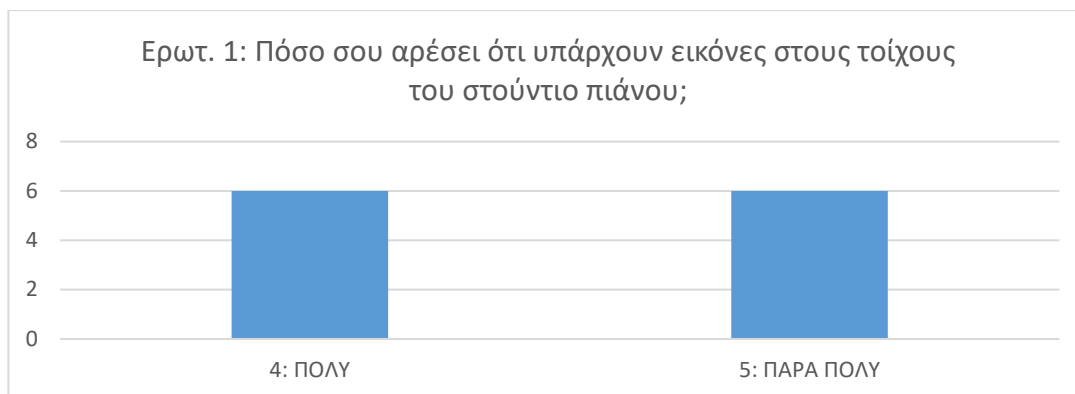
Μουσικό Σχολείο Αλίμου 2021-22. Στούντιο 17. Διδάσκουσα: Βασιλική Ζεπάτου

Εικόνα 5. Ερωτηματολόγιο μαθητή

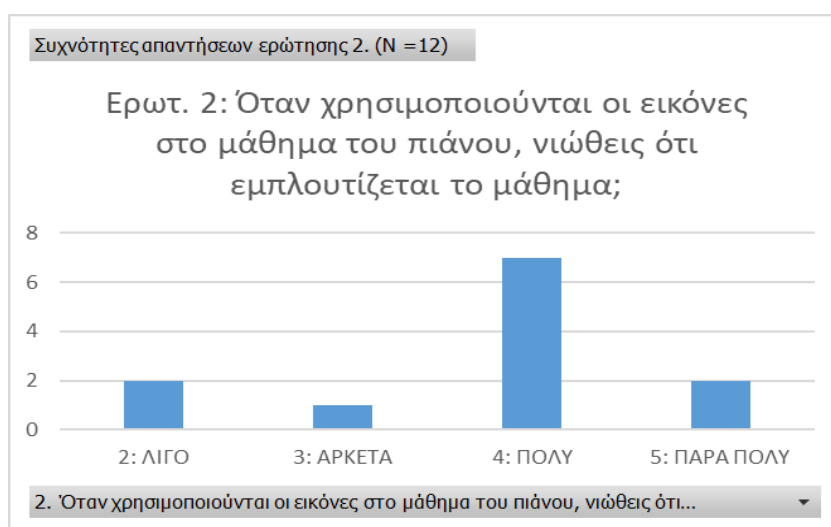
Πίνακας 1: Τάξη φοίτησης μαθητών

Τάξη μαθητών	Αριθμός μαθητών (N=12)
Α΄ Γυμνασίου	5
Β΄ Γυμνασίου	3
Γ΄ Γυμνασίου	1
Α΄ Λυκείου	2
Β΄ Λυκείου	1

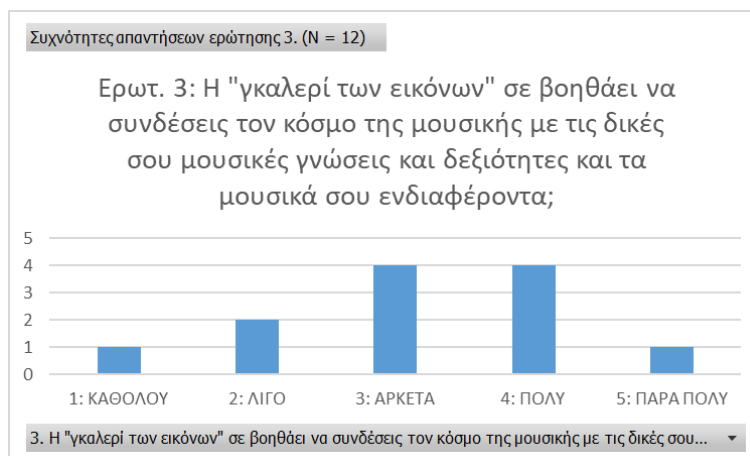
Οι συχνότητες απαντήσεων των κλειστών ερωτήσεων 1-6 απεικονίζονται στις εικόνες 6-11:

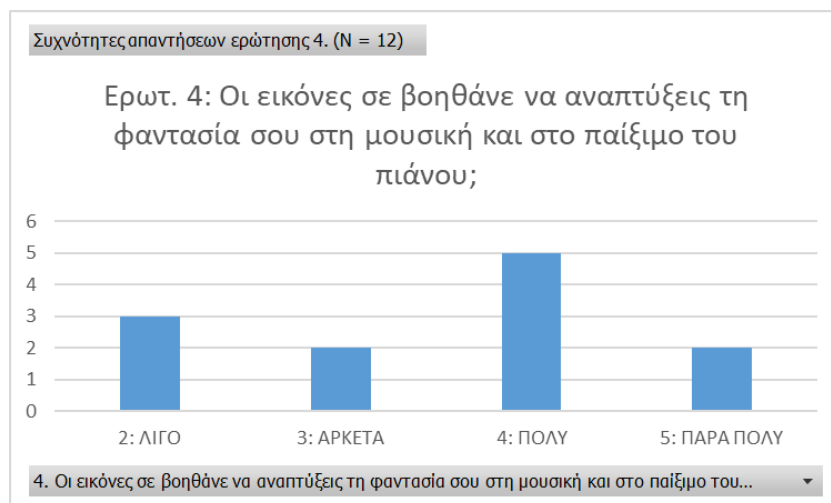
Εικόνα 6. Απαντήσεις ερώτησης 1

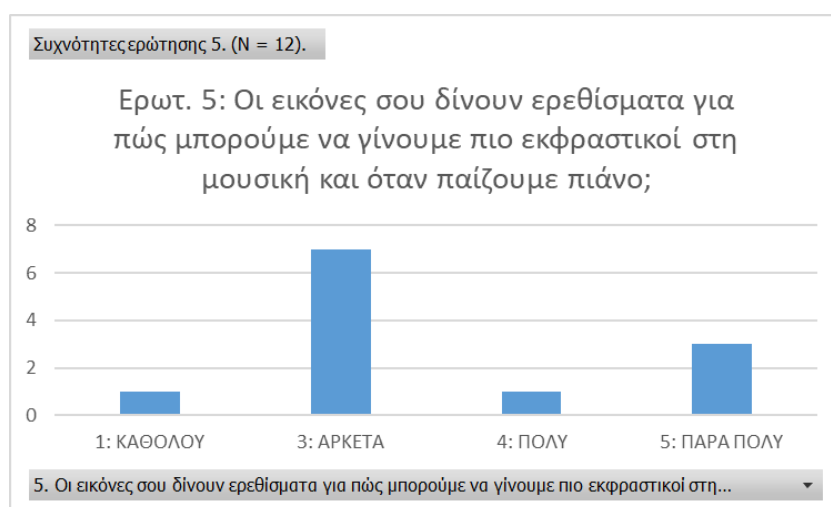
Εικόνα 7. Απαντήσεις ερώτησης 2

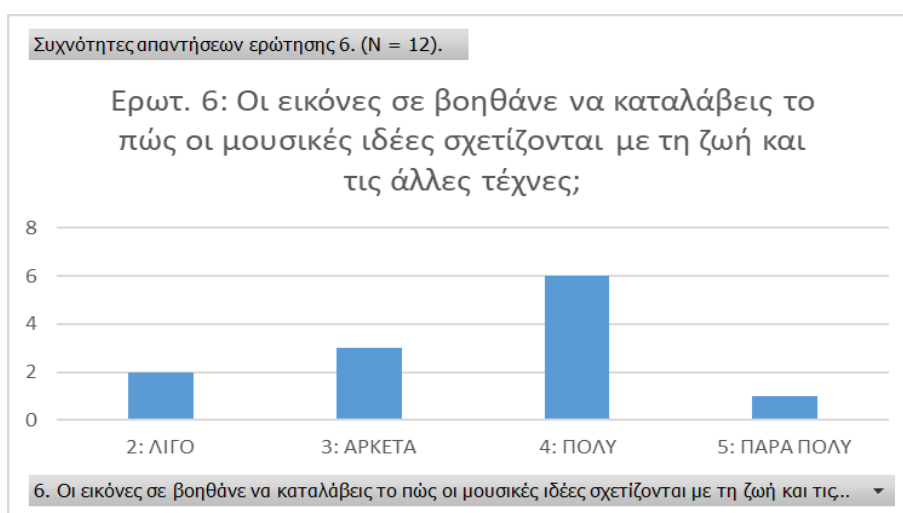
Εικόνα 8. Απαντήσεις ερώτησης 3

Εικόνα 9. Απαντήσεις ερώτησης 4

Εικόνα 10. Απαντήσεις ερώτησης 5

Εικόνα 11. Απαντήσεις ερώτησης 6

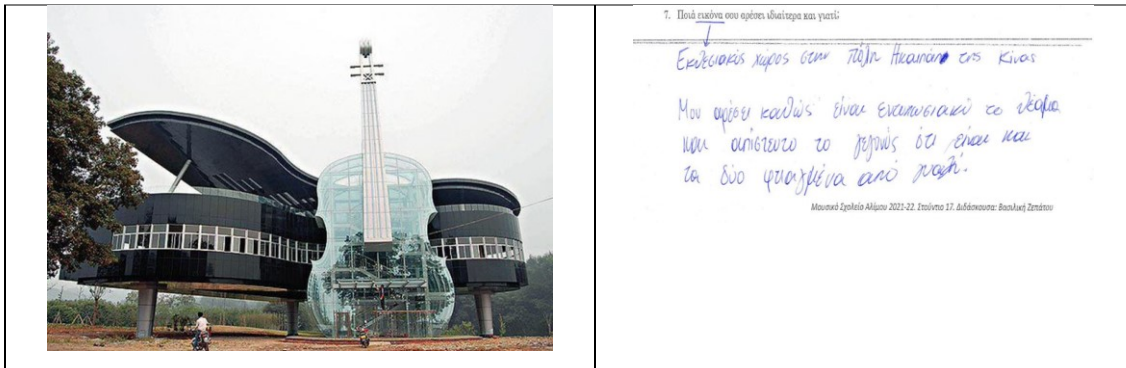
Κάποιες ενδεικτικές απαντήσεις της ανοιχτής ερώτησης 7 φαίνονται στους Πίνακες 2-5:

	<p>7. Ποιά εικόνα σου αρέσει ιδιαίτερα και γιατί:</p> <p>Cat symphony γιατί έχει γάτες και ένα κορίτσι να παίζει γαλλικά και παίζει σε πινακίδα.</p>
	<p>7. Ποιά εικόνα σου αρέσει ιδιαίτερα και γιατί:</p> <p>Η εικόνα με τα παιχνίδια μου αρέσει ιδιαίτερα, γιατί δεν είναι σίγουρος αν πρέπει να παίξεις όπως κάθε φορά βγαίνει ένα καινούριο κομμάτι. Επίσης κάθε παιχνίδι εκφράζει κάτι διαφορετικό, το οποίο μπορείς να το επεξεργαστείς με όποιο τρόπο θέλεις.</p> <p><small>Μουσικό Γραφείο Αθηνών 2021-22. Τεύχος 17. Διδάσκουσα: Βασιλική Ζερδάνη</small></p>

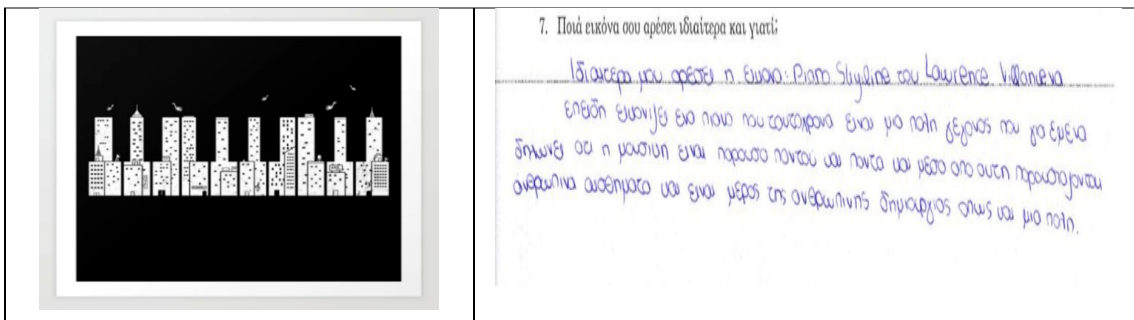
Πίνακας 2. Απαντήσεις ερωτ. 7 – Έργο: *Cat-symphony* (Moritz von Schwind, 1869)
 Σημ. Από *The Redstone Diary 2004 Music*, Rothenstein, J. & Gooding, M. (Eds.), 2003, Redstone Press.

	<p>7. Ποιά εικόνα σου αρέσει ιδιαίτερα και γιατί:</p> <p>Οι κόρες του Catulle Mendès, νιώθω πως δείχνει την οικογένεια να συνδέεται μέσα από την μουσική. Μου αρέσει πολύ το πως η μουσική μας αφήνει ενώνει με διαφορετικούς τρόπους.</p>
	<p>7. Ποιά εικόνα σου αρέσει ιδιαίτερα και γιατί:</p> <p>Οι κόρες του Catulle Mendès Pierre-Auguste Renoir, 1888.</p> <p>Ποια εικόνα μου αρέσει γιατί είναι απλά και γρήγορα να παίζω.</p>

Πίνακας 3: Απαντήσεις ερωτ. 7 – Έργο: *The daughters of Catulle Mendès* του Pierre-Auguste Renoir, 1888. Σημ. The Met Fifth Avenue, New York, NY, United States.
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/438014>

Πίνακας 4: Απαντήσεις ερωτ. 7 – [Φωτογραφία εκθεσιακού χώρου πόλης Huainan, China]
 Σημ. Piano House. <https://unusualplaces.org/piano-house/>

Πίνακας 5. Απαντήσεις ερωτ. 7 – Piano Skyline του Lawrence Villanueva
 Σημ.: Piano Skyline Art Print. https://society6.com/product/piano-skyline_print

Στο πλαίσιο της πρακτικής, πραγματοποιήθηκαν δραστηριότητες μουσικού αυτοσχεδιασμού στο πιάνο με τις εξής ενδεικτικές οδηγίες στον μαθητή:

- «Διάλεξε μια εικόνα της γκαλερί και αυτοσχεδίασε στο πιάνο με αφορμή αυτή».
- Επισήμανση από τον εκπαιδευτικό ή εύρεση από το μαθητή τριών εικόνων του γκαλερί που παραπέμπουν στις έννοιες: αστείο/παιχνιδιάρικο/χαρά. Ο μαθητής καλείται να αυτοσχεδιάσει ελεύθερα στο πιάνο, αποδίδοντας αυτές τις έννοιες.
- Επισήμανση του έργου *Cat-symphony* (βλ. Πίνακα 2). Με αφορμή το έργο, ο μαθητής καλείται να αυτοσχεδιάσει: «Παίξε αυτό που βλέπεις».
- Επισήμανση της εικόνας με σκηνή χορού (Εικόνα 12). Ο μαθητής καλείται να αυτοσχεδιάσει έναν χορό στο πιάνο.

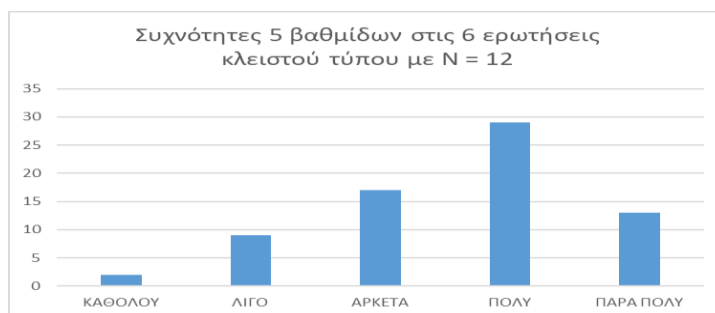
Εικόνα 12. *Shanghai Dancers* του Koka Yamamura (1924).
 Σημ. Από *The Redstone Diary 2004 Music*, Rothenstein, J., & Gooding, M. (Eds.) (2003). Redstone Press.

Αρκετοί μαθητές, αφού ερωτήθηκαν, συναίνεσαν για τη βιντεοσκόπηση των αυτοσχεδιασμών τους στο μάθημα. Αμέσως μετά, βλέπαμε και ακούγαμε τον αυτοσχεδιασμό ώστε να αντιληφθούν πληρέστερα το αποτέλεσμα της προσπάθειάς τους και να τη σχολιάσουν και να την αξιολογήσουν. Επίσης, απέστειλα ατομικά στους μαθητές τα σχετικά βίντεο ώστε να έχουν προσωπικό αρχείο των αυτοσχεδιασμών τους.

Παρατηρήσεις, διαπιστώσεις, συμπεράσματα

Από τις παρατηρήσεις στην ώρα του μαθήματος, τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια και τους βιντεοσκοπημένους αυτοσχεδιασμούς των μαθητών που χρησιμοποιήθηκαν να τεκμηριώσουν τα αποτελέσματα της πρακτικής προκύπτουν τα εξής:

Στις 6 κλειστές ερωτήσεις πεντάβαθμης κλίμακας κυριάρχησαν τα ποσοστά του «Πολύ» ακολουθούμενα από αυτά του «Αρκετά», όπως συνοψίζονται στην Εικόνα 13. Το «Αρκετά» ίσως υποδηλώνει ότι οι μαθητές θα μπορούσαν να εξοικειωθούν περισσότερο με τη διασύνδεση εικόνας με μουσική.

Εικόνα 13. Συχνότητες στις 5 βαθμίδες των 6 κλειστών ερωτήσεων

Καταδεικνύεται ότι η «γκαλερί εικόνων» του στούντιο αρέσει είτε πολύ είτε πάρα πολύ στους μαθητές. Οι περισσότεροι νιώθουν ότι οι εικόνες εμπλουτίζουν πολύ τη μουσική εμπειρία του μαθήματος. Οι μαθητές δηλώνουν κυρίως ότι η «γκαλερί εικόνων» του στούντιο τους βοηθά αρκετά ή πολύ να συνδέσουν τον «κόσμο της μουσικής» με την προσωπικότητά τους και τις δικές τους μουσικές δεξιότητες. Οι συνδέσεις αυτές διαπιστώνονται και ποιοτικά στις απαντήσεις στην ερώτηση 7 του ερωτηματολογίου. Θεωρούν κυρίως ότι οι εικόνες τους βοηθούν πολύ ή πάρα πολύ να αναπτύξουν τη φαντασία στη μουσική και στο παίξιμο του πιάνου. Ωστόσο θεωρούν ότι οι εικόνες βοηθούν κυρίως αρκετά για την ανάπτυξη της εκφραστικότητας στη μουσική και όταν παίζουν πιάνο.

Παρατηρήθηκε από τις δραστηριότητες με εικόνες ότι ενισχύεται η θετική στάση και διάθεση των μαθητών ως προς το πιάνο και τη μουσική, ότι αναπτύσσονται περαιτέρω προβληματισμοί, οι δεξιότητες επικοινωνίας και έκφρασης και οι μουσικές δεξιότητες και η φαντασία τους, ιδιαίτερα μέσα από τον αυτοσχεδιασμό. Στους αυτοσχεδιασμούς οι μαθητές αφήνονταν να ενεργήσουν ελεύθερα. Οι μαθητές αυτοσχεδίασαν είτε παίζοντας μια μελωδία με το δεξί χέρι είτε παίζοντας και με τα δύο χέρια, επιβεβαιώνοντας ότι η διαλαμβανόμενη πορεία του αυτοσχεδιασμού συχνά έχει την καταγωγή του στην προηγούμενη πιανιστική μελέτη κομματιών και κλιμάκων και στους αυτοματισμούς των χεριών που αποκτήθηκαν μέσω αυτής (Sudnow, 1993). Οι αυτοσχεδιασμοί σε διάρκεια κυμαίνονταν συνήθως από ένα οκτάμετρο έως και ένα ή δύο λεπτά περίπου. Στην επακόλουθη συζήτηση, ο μαθητής αφού άκουγε τον εαυτό του, ενθαρρυνόταν να αναλύσει πώς τον ενέπνευσε η εικόνα, τα στοιχεία της εικόνας που απέδωσε, επιπλέον παραμέτρους που θα μπορούσε να εντάξει κ.ά. Στόχος ήταν μία

ανακαλυπτική, δημιουργική διερεύνηση των εκφραστικών του δυνατοτήτων στο πιάνο.

Στη δραστηριότητα αυτοσχεδιασμού πάνω στις έννοιες: αστείο/παιχνιδιάρικο/χαρά, υπήρχε ποικιλία τρόπων έκφρασης αυτών από τους μαθητές. Χρησιμοποιήθηκαν στακάτο νότες, ανιόντα και κατιόντα πασάζ συνεχόμενων φθόγγων, Alberti bass, μελωδικά μοτίβα με χρωματικά διαστήματα, εναλλασσόμενες επαναλαμβανόμενες συγχορδίες χαμηλότερα και ψηλότερα στα πλήκτρα κ.ά. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι οι περισσότεροι μαθητές όταν ζητήθηκε να αυτοσχεδιάσουν έναν χορό με αφορμή τον πίνακα *Shanghai Dancers* (εικόνα 12), έπαιζαν κάτι σε ρυθμό $\frac{3}{4}$ ενώ μία μαθήτρια έδωσε τζαζ χαρακτήρα στη μελωδία της.

Ενδιαφέρουσες ήταν οι αποκρίσεις και ο τρόπος απόδοσης των μαθητών του έργου *Cat-symphony* (βλ. Πίνακα 2). Χαρακτηριστικά αναφέρω την περίπτωση αρχάριου μαθητή της Α΄ τάξης Γυμνασίου ο οποίος αρχικά παρατήρησε ότι το έργο του θύμιζε κινούμενα σχέδια όπου τρύπωναν ποντίκια στο πιάνο και έτρεχαν παντού, γεγονός που επικράτησε στη σκέψη του και φαίνεται στην απάντησή του στην ερώτηση 7 που είναι η 2η κατά σειρά στον πίνακα 7. Ο μαθητής αυτός αυτοσχεδίασε «παίζοντας» όλες τις κινήσεις των γατών όπως εμφανίζονται διαδοχικά πάνω στις εννέα σειρές πενταγράμμου στο έργο, π.χ. ανιόντα και κατιόντα πασάζ συνεχόμενων φθόγγων για τις γάτες της 1ης σειράς, συγχορδίες για γάτες απεικονιζόμενες η μία πάνω από την άλλη στη 2η και 3η σειρά, φθόγγοι μεγαλύτερης αξίας για τις μεγαλύτερες γάτες στην 6η σειρά κ.ά. Σε αντιδιαστολή, μαθητής της Α΄ τάξης Λυκείου αυτοσχεδίασε αντιμετωπίζοντας πιο αφαιρετικά το έργο, βλέποντάς το σαν τρία μέρη με το καθένα να έχει το δικό του ύφος. Το 1ο μέρος (σειρές 1-5) ήταν ζοηρό με κίνηση, το 2ο μέρος (σειρά 6 με τις μεγάλες γάτες) ήταν πιο αργό και ατμοσφαιρικό και το 3ο μέρος (σειρές 7-9) ήταν πάλι κινητικό. Ο μαθητής αυτός έκανε περισσότερη χρήση διάφωνων συγχορδιών, επεκτάθηκε σε περισσότερες οκτάβες του πληκτρολογίου και προσπάθησε να δημιουργήσει περισσότερο ηχητικά εφέ παρά οργανωμένη μελωδική δομή. Φάνηκε ότι οι μαθητές ανέπτυξαν με αμεσότητα μία προσωπική «στρατηγική» πιανιστικού αυτοσχεδιασμού και ηχητικής απεικόνισης ενός οπτικού ερεθίσματος που ανορθόδοξα και συμβολικά (γάτες αντί μουσικών φθόγγων) παραπέμπει στη μουσική σημειογραφία και στη γραφή ενός μουσικού έργου.

Γενικότερα, άρεσαν στους μαθητές οι δραστηριότητες αυτοσχεδιασμού, ένιωσαν ικανοποίηση και περισσότερη άνεση σε επακόλουθες προσπάθειες και μπορούσαν σε συζήτηση μετά να επισημάνουν χαρακτηριστικά και προθέσεις τους ως προς τη δημιουργική τους σκέψη και έκφραση (Κονδυλίδου & Ράπτης, 2021· Φυτίκα, 2021). Όπως αναφέρεται από τους Hallam και Simonides (2022), έρευνες των Kleinmintz και συνεργατών (2014), Koutsouridou και Hargreaves (2009), Sovansky και συνεργατών (2014) κ.ά. έχουν αναδείξει ότι οι μουσικοί εκπαιδευμένοι στον αυτοσχεδιασμό είναι πιο δημιουργικοί και έχουν μεγαλύτερη ικανότητα αποκλίνουσας σκέψης από μουσικούς χωρίς κατάρτιση στον αυτοσχεδιασμό και από ανθρώπους χωρίς μουσική κατάρτιση.

Εν κατακλείδι διαπιστώνεται ότι η «εσκεμμένη» αξιοποίηση του χώρου με ένθεση εικόνων σ' αυτό μπορεί να συμβάλει εποικοδομητικά στην κατασκευή του μουσικού νοήματος, στην απόκτηση αναπαραστάσεων και στην ανάπτυξη ερμηνευτικών προθέσεων από τους μαθητές, κατά τη διαμόρφωση εκτελεστικών σχεδίων που θα τους οδηγήσουν σε επιθυμητές αποδόσεις και εκτελέσεις μουσικών έργων στο πιάνο -δηλαδή σε διεργασίες που θεωρούνται πολύπλοκες και απαιτητικές (Σιδηροπούλου, 2021).

Τα ευρήματα της πρακτικής συνάδουν μ' αυτά άλλων ερευνών ή προσεγγίσεων (Roels & Van Petegem, 2014· Τσαλίκη, 2015· Περικάκη, 2015· Jacklein, 2016) σύνδεσης της εικαστικής έκφρασης με τη διδασκαλία μουσικής, π.χ. η εικόνα μπορεί να αποτελέσει αφορμή για δραστηριότητες μουσικού αυτοσχεδιασμού ή μουσικής επένδυσης κ.ά.

Συνάφεια πρακτικής με την προσέγγιση 4ECS

Διαπιστώθηκε συνάφεια της πρακτικής με τις τέσσερις διαστάσεις της προσέγγισης 4ECS και κυρίως ως εξής:

- Ενσώματη (Embodied): η εκμάθηση του πιάνου και η πιανιστική ερμηνεία βασίζεται έντονα στο σώμα με το κινητικό και αντιληπτικό του σύστημα, τη συναισθηματική του κατάσταση και τη διαϋποκειμενική αλληλεπίδραση. Οι εικόνες μπορούν να συμβάλουν στην ενίσχυση της αυτοαντίληψης του μαθητή για το πώς να διαχειρίζεται το σώμα του κατά τη μελέτη και την ερμηνεία πιανιστικής μουσικής.
- Εγκιβωτισμένη (Embedded): οι εικόνες αξιοποιούνται ως πρόσθετα οπτικά ερεθίσματα φέροντας άμεσα στο χώρο διδασκαλίας του πιάνου ποικίλα στοιχεία του ευρύτερου φυσικού, κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, με τα οποία μπορούν να ενισχυθούν δράσεις και αλληλεπιδράσεις του μαθητή προς όφελος του «γινώσκειν» και του «μανθάνειν» όσον αφορά το πιάνο και την ανάπτυξη δεξιοτήτων, ερμηνευτικής ικανότητας και δημιουργικής φαντασίας.
- Επεκτάσιμη (Extended): οι εικόνες λειτουργούν ως συμπληρωματικά διαθέσιμα πολιτιστικά και τεχνολογικά εργαλεία και στοιχεία του περιβάλλοντος που επηρεάζουν τη γνωστική διαδικασία. Επίσης μπορούν να επεκταθούν και εκτός φυσικού χώρου στο πλαίσιο ενός ψηφιακού περιβάλλοντος.
- Εν δράσει (Enactive): οι εικόνες στο στούντιο εμπλουτίζουν το πώς αντιλαμβανόμαστε το περιβάλλον και την ύπαρξή μας μέσα από τη συμπεριφορά και τις ενέργειές μας εντός αυτού, ανάλογα με τις δυνατότητες που αυτό μας παρέχει.

Προεκτάσεις

Προτείνονται ως προέκταση της παρούσας πρακτικής τα εξής: α) μελλοντική προέκταση από το φυσικό χώρο σε εικονικό, με τη δημιουργία αντίστοιχου ψηφιακού περιβάλλοντος με το εργαλείο *Virtual Tour (360)* της εκπαιδευτικής πλατφόρμας e-me του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, β) συμπλήρωση και πληρέστερη εμπλαισίωση του υλικού του φυσικού χώρου του στούντιο από τον εκπαιδευτικό με οδηγίες για ατομική διερεύνηση πηγών από τους μαθητές εκτός του χώρου και του χρόνου του μαθήματος. Μπορεί το υλικό να αξιοποιηθεί και για πρακτικές της «ανεστραμμένης τάξης» και γ) απόσυρση κάποιων εικόνων του γκαλερί και εναπόθεσή τους σε ψηφιακό περιβάλλον και αντικατάσταση τους στον τοίχο με νέες εικόνες, κάποιες από τις οποίες, όπως επισημάνθηκε από τη σύνοδο και τότε Σύμβουλο Εκπαιδευτικού Έργου κα Έλενα Ανδρέου κατά την παρουσίαση της ανακοίνωσης, θα μπορούσαν να φιλοτεχνηθούν από τους μαθητές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Γεωργιάκη, Α. (2020). *Ο ήχος ως υλικό στη σύγχρονη μουσική δημιουργία*. Fagottobooks.
- Bach, J.S. *Der este Bach*. Μουσικά Εκδόσεις Γρ. Κωνσταντινίδη.
- Δημητρακοπούλου, Α. (2018). Τάσεις και Διαστάσεις «Περιβαλλόντων Εκπαιδευτικών Υλικών» για Τεχνολογικά εμπλουτισμένες Μαθησιακές Δραστηριότητες: Ορισμοί και Προσδιορισμοί. Στο Χ. Σκουμπούρη & Μ. Σκουμιός (Επιμ.), *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: «Εκπαιδευτικό υλικό Μαθηματικών και Φυσικών Επιστημών: διαφορετικές χρήσεις, διασταυρούμενες πορείες μάθησης»* (σσ. 117-145). <http://tee.aegean.gr/sekpy>
- Galway, K. (2017). Sounding Spaces: exploring interactions among space, place, music and identity in a Canadian community choir. Διδακτορική διατριβή. Graduate Department of Music, University of Toronto, Canada.
https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/80938/3/Galway_Kiera_M_201711_PhD_thesis.pdf
- Hallam, S., & Himonides, E. (2022). *The Power of Music: An Exploration of the Evidence*. Open Book Publishers. <https://doi.org/10.11647/OBP.0292>
- Hervé, C., & Pouillard, J. (1990). *Μέθοδος Πιάνου για αρχάριους*. Editions Henry Lemoine - Φύλιππος Νάκας Μουσικός Οίκος.
- Jacklein, J.S. (2016). *Contemporary approaches to elementary piano pedagogy: A Study of Original Pedagogical Pieces and Representative Elementary Learning Scenarios, with a Study on the Integration of Visual Art and Literature into Music Instruction*. Bachelor of Independent Studies Thesis. University of Waterloo, Canada.
https://uwspace.uwaterloo.ca/bitstream/handle/10012/10809/Jacklein_Julia.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kleinmintz, O.M., Goldstein, P., Mayselless, N., Abecasis, D., & Shamay-Tsoory, S.G. (2014). Expertise in Musical Improvisation and Creativity: The Mediation of Idea Evaluation. *PLoS ONE*, 9(7), e101568. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0101568>
- Κονδυλίδου, Α., & Ράπτης, Θ. (2021). Ο αυτοσχεδιασμός και η σύνθεση στο ατομικό μάθημα πιάνου για αρχάριους: Μία έρευνα δράσης. Στο Α. Βερβέρβης, & Ι. Λίτος (Επιμ.), *Ζητήματα Διδακτικής των Μουσικών Οργάνων. Γεφυρώνοντας Θεωρία και Πράξη* (σσ. 507-528). Δίσιγμα.
- Koutsouridou, T., & Hargreaves, D.J. (2009). An experimental study of the effects of improvisation on the development of children's creative thinking in music. *Psychology of Music*, 37(3), 251-278. <https://doi.org/10.1177/0305735608097246>
- Περακάκη, Ε. (2015, Οκτώβριος 2-4). *Από τη μουσική στη ζωγραφική και από τη ζωγραφική στη μουσική: Όταν μαθητές Γυμνασίου δημιουργούν*. [Επιστημονική Ανακοίνωση]. 1^ο Συνέδριο «Τέχνη και Εκπαίδευση: Διδακτικές και Παιδαγωγικές προσεγγίσεις στο Σχολείο του 21ου αιώνα» των ΙΕΠ, ΑΣΚΤ, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Ιδρύματος Ωνάση. Αθήνα, Ελλάδα.
http://iep.edu.gr/images/IEP/EPISTIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/B_Kyklos/Tehnes/2016/Praktika_Synedriou/Aithoysa_Horou/II_Moysiki_theatro_kinimatografos_sto_syghrono_sholeio.pdf
- Piano House*. (n.d.) [Φωτογραφία εκθεσιακού χώρου πόλης Huainan, China]
<https://unusualplaces.org/piano-house/>
- Πουρκός, Μ.Α. (2015). Σύγχρονες προσεγγίσεις του σώματος/σωματοποίησης και ο ρόλος του σώματος και του βιώματος στις διαδικασίες εκπαίδευσης, μάθησης, ανάπτυξης και γνώσης – η οικοσωματικο-βιωματική προοπτική και η Βιωματική, Ευρετική και Αφηγηματική-Διαλογική Ψυχοπαιδαγωγική. Στο Μ.Α. Πουρκός (Επιμ.), *Η απύσχα παρουσία του σώματος και του βιώματος στις διαδικασίες εκπαίδευσης, μάθησης και ανάπτυξης* (σσ. 27-140). Εκδόσεις Τόπος.
- Renoir, P.A. (1888) *The daughters of Catulle Mendès* [πίνακας]. The Met Fifth Avenue, New York, NY, United States. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/438014>
- Roels, J.M., & Van Petegem, P. (2014). The integration of visual expression in music education for children. *British Journal of Music Education*, 31(3), 297-317.
<https://doi.org/10.1017/S0265051714000163>
- Rothenstein, J., & Gooding, M. (ed.) (2003). *The Redstone Diary 2004 Music*. Redstone Press.
- Schiavio, A., & Van der Schyff, D. (2018). 4E music pedagogy and the principles of self-organization. *Behavioral Sciences*, 8(8), 72. <https://doi.org/10.3390/bs8080072>
- Σιδηροπούλου, Χ. (2021). Μελέτη της ατομικής μελέτης: Θεωρητικό πλαίσιο και ερευνητικές προσεγγίσεις της Ψυχολογίας της μουσικής εκτέλεσης. Στο Α. Βερβέρβης, & Ι. Λίτος (Επιμ.), *Ζητήματα Διδακτικής των Μουσικών Οργάνων. Γεφυρώνοντας Θεωρία και Πράξη* (σσ. 219-249). Δίσιγμα.
- Silverman, M. (2020). Sense, Meaningfulness, and Instrumental Music Education. *Frontiers in Psychology*, 11, 837. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00837>

- Sovansky, E.E., Wieth, M.B., Francis, A.P., & McIlhagga, S.D. (2014). Not all musicians are creative: Creativity requires more than simply playing music. *Psychology of Music*, 44(1), 25-36. <https://doi.org/10.1177/0305735614551088>
- Sudnow, D. (1993). *Ways of the Hand. The Organization of Improvised Conduct*. The MIT Press.
- Τσαλίκη, Μ. (2015). Μουσική και ζωγραφική για μια ολιστική προσέγγιση της εκπαίδευσης. *Μουσική Εκπαίδευση*. 25, 41-46.
- Villanueva, L. (n.d.). *Piano Skyline* [ψηφιακή εικόνα]. https://society6.com/product/piano-skyline_print
- Φυτίκα, Α. (2021). Ο ρόλος του αυτοσχεδιασμού στη διδασκαλία του κλασικού πιάνου. Στο Α. Βερβέρης & Ι. Λίτος (Επιμ.), *Ζητήματα Διδακτικής των Μουσικών Οργάνων. Γεφυρώνοντας Θεωρία και Πράξη* (σσ. 529-545). Δίσημα.
- Υ.ΠΑΙ.Θ. 203617/Δ2/11-12-2015 Υ.Α. (ΦΕΚ 2858 Β') «Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών Μαθημάτων Μουσικής παιδείας για τα Μουσικά Σχολεία (Γυμνάσια, Λύκεια)».